



Roel Meijvis

De glimlach van de aarde

Het voelende
denken van
Albert Camus

ISVW
UITGEVERS

Roel Meijvis

De glimlach van de aarde

Het voelende denken van Albert Camus

ISVW UITGEVERS

‘Leven, dat is natuurlijk
nooit eenvoudig.’

– Albert Camus,
De mythe van Sisyphus

Inhoud

	Inleiding	7
I	Tekst en leven	13
	Armoede en zonlicht	14
	De lessen van meneer Germain	17
	De druk der omstandigheden	21
	De mens in crisis	28
	De stilte van Camus	33
	Gelezen werkelijkheid	35
II	Tussen vraag en zwijgen	39
	Een vreemdeling	39
	Het gevoel van het absurde	46
	De absurde decors	50
	Lachen naar de goden	55
III	Het wezen dat weigert	63
	Je uit (het) spreken	64
	Dus wij zijn	66
	Natuur en gebrek	68
	Wat benoemd wordt, is verloren	72
IV	Kritiek van de bespottelijke rede	77
	Ideologie en moord	78
	Dode gerechtigheid	83
	Het weten van de ervaring	86
	Bezielde logica	92

V	Natuur en lichamelijkheid	97
	Sensueel zijn	97
	Eenzaamheid en stilte	102
	God, ofwel de natuur	108
	Verbondenheid en liefde	111
VI	Voorbij het nihilisme	119
	Ethiek van de ervaring	119
	Paradox van de opstand	123
	Maat en begrenzing	129
	Het leven, meer niet	133
VII	Engagement en kunstenaarschap	139
	Situatie en verantwoordelijkheid	140
	Algerije en de zere plek	145
	Schoonheid en revolutie	152
	Conclusie	159
	Dankwoord	169
	Noten	171

Inleiding

Het is een gure oktoberdag en ik dwaal koud en verregend over een winderig Waddenstrand. In mijn rugzak: een banaan, een Sultana en een stukgelezen verzamelbundel van de Frans-Algerijnse schrijver Albert Camus (1913-1960). Dat past maar net, want de rest van mijn tas is gevuld met hartenpijn om het uitgaan van mijn eerste verkering. Ik heb deze oversteek dan ook gemaakt om een weekend lang het liefdesverdriet uit mijn lijf te lopen, mijn tranen te vermengen met zilt en wind en gehoor te geven aan deze vreemdsoortige mix van melancholie en romantiek – je probeert wat wanneer je voorheen zo sluitende universum plotsklaps al zijn betekenis verliest.

Na een aantal uren tegen de wind in te hebben gejammerd, stap ik moe en zwaarmoedig een strandtent binnen en haal ik de bundel uit mijn tas. Ik weet niet waarom ik uitgerekend dit boek met me mee heb genomen. Ik heb nooit eerder iets van Camus gelezen en ben dan ook niet degene die dit exemplaar heeft stukgelezen. Het had mij in deze erbarmelijke conditie aangestaard in het antiquariaat vlak bij de universiteit waar ik filosofie studeer en ik had het meegenomen, eerst naar huis, toen hiernaartoe. Ik bestel een warme chocomelk met juttersbitter en begin te lezen in *De vreemdeling*. Pas als ik het uit heb, kijk ik weer op.

Die avond nog lees ik *De val* en de volgende morgen op de boot terug naar het vaste land lees ik de opgenomen fragmenten uit *De mythe van Sisyphus*. Ik ben geraakt, meer dan eens tot tranen toe, en voel mij bekrachtigd en toegesproken als door een vriend. Maar waarom? De onverschilligheid van Meursault die een moord pleegt en daar even apathisch op reageert als op de dood van zijn moeder, en

zijn proces van berechting lijken in niets op hoe ik het leven zie, dat toch juist wordt geleefd door het tot in je tenen te voelen? En wat had het te betekenen dat we die Sisyphus als een gelukkig mens moesten voorstellen, omdat hij in zijn lot berust? Apathie, onverschilligheid, berusting en nihilisme zijn verleidelijke begrippen voor iemand met liefdesverdriet, maar toch was dat niet wat mij erin aantrok en ook Camus leek het daar niet om te gaan. Maar wat was het dan wel?

Omdat Camus geen plaats had in het curriculum van mijn opleiding, besloot ik het schrijven van mijn bachelorscriptie aan te grijpen als kans om erachter te komen wat nu precies ‘de filosofie van Camus’ is. Tevergeefs. In feite leverde dat alleen maar meer vragen op. Tegelijkertijd is dat precies waarom het werk mij tot op de dag van vandaag blijft interesseren. Het werk van Camus is allesbehalve een zorgvuldig opgebouwde en systematische filosofie waarmee de werkelijkheid in één klap verklaard kan worden. Camus is eerder een denker van problemen, problemen die we vooral niet al te snel moeten oplossen of als opgelost moeten beschouwen.

Hierin schuilt wat mij betreft ook de waarde die Camus heeft voor onze tijd. Polariserende stellingen delen de wereld op in een al te simpel voor of tegen, links of rechts, goed of kwaad en de door de politiek aangedragen of door activisten geëiste oplossingen volgen daarbij vaak hetzelfde schema. Ook de sterke nadruk op het handelen – ‘geen woorden maar daden!’ – bij zowel politici als activisten, laat weinig ruimte over voor de complexe aard van de grote problemen en hun oplossingen. Daarmee is niet gezegd dat we dan maar helemaal niet moeten handelen, maar wel dat we daarbij óók oog moeten hebben voor wat er in dat handelen wordt genegeerd of verzwegen. Grote problemen kunnen alleen door middel van het denken werkelijk inzichtelijk worden en alleen door veranderingen in het denken zelf, kunnen oplossingen meer zijn dan symptoombestrijding aan het oppervlak.

Het denken van Camus is daarmee bij uitstek filosofisch. Filosofie gaat immers om problemen en niet over oplossingen. Tegelijkertijd wordt ook de filosofie zelf door Camus geïncorporeerd. Dit maakt Camus in mijn ogen ook belangrijk als filosoof, ondanks dat (of juist omdat) hij zeer kritisch is op de filosofie. Camus is namelijk een denker die het denken zelf problematiseert. Wanneer we de wereld en het leven proberen te verklaren, dan doen we dat door er een logisch verhaal van

te maken. Maar het leven is verre van logisch, zo luidt Camus' vertrekpunt. In zijn poging dat leven te beschrijven – en dus niet te verklaren – probeert Camus steeds de complexiteit en dubbelzinnigheid van het menselijk bestaan recht aan te doen. Een denken dat het leven recht aan wil doen, moet daarom meer zijn dan enkel een rationeel toepassen van logische wetten. Ook zijn filosofie en vooral ook zijn manier van filosoferen moet daarom meer zijn dan dat.

Zelf heeft Camus altijd ontkend filosoof te zijn.¹ Nu zeggen wel meer filosofen dat over zichzelf. Bij Camus uit zich dat vooral in het feit dat hij zijn ideeën nergens op begripsmatige en systematische wijze uiteenzet in zorgvuldige verhandelingen die volledig voldoen aan de academische standaarden. Toch veronderstellen zijn teksten wel een zekere filosofie; een onderliggend denken van waaruit zijn essays, verhalen, toneelteksten, dagboeken, brieven en journalistieke stukken ontspruiten. Dit gegeven vormt het uitgangspunt van dit boek. Door de uiteenlopende teksten van Camus te lezen, te interpreteren en te contextualiseren, probeer ik met dit boek deze impliciete filosofie in het werk van Camus expliciet(er) te maken. Wat is 'de filosofie van Camus'? Wat is zijn mensbeeld? Wat is het absurde? Hoe gaat het absurde samen met ethiek en moraliteit? En wat kunnen we heden ten dage nog met deze filosofie?

Die filosofie is op het eerste gezicht vrij minimaal. Wie de teksten van Camus leest, stuit op een heel voorzichtig en aftastend idee van wat de mens is. Hoeveel vragen we ook hebben bij ons bestaan, we hebben eigenlijk maar weinig antwoorden. De enige zekerheid die we hebben is dat we op een dag zullen sterven, en zelfs dat is niets meer dan een logische waarschijnlijkheid. Toch is het ook niet zo dat we helemaal met lege handen staan. Zo weerhoudt het gebrek aan antwoorden er ons in het algemeen niet van om door te leven. Ook vinden we het hierdoor nog niet geoorloofd om zomaar een ander het leven te ontnemen. Net zo weet niemand van ons echt wie die is, maar weten we over het algemeen wel vrij goed wie we niet zijn en wanneer ons onrecht wordt aangedaan. Het moment dat we hiertegen in opstand komen is hét sleutelmoment voor Camus. Maar ook hier geldt weer: zo zeker als ik tijdens dit verzet ben van mijn bestaan, zo onzeker ben ik vervolgens weer van iedere verdere invulling van dit bestaan. Geen verhaal, geen concept, geen god of idee kan daarom ooit boven de concrete mens

van vlees en bloed worden gesteld. De mens is daarmee zowel een wezen dat grenzen stelt als op grenzen stuit.

Dit laat uiteraard nog veel vragen open. Want als we zo weinig weten, op basis waarvan komen we dan in opstand? Wat betekent dit voor onze vrijheid en autonomie? En hoe kunnen menselijke waardigheid en medemenselijkheid worden gedacht, terwijl we geen idee hebben wie we zijn en wat onze plaats in het universum is? Juist vanwege de bijzondere plek die de mens in het werk van Camus krijgt toebedeeld, wordt Camus vaak als humanist gezien, maar is dat wel terecht?² Is het humanisme niet net zo goed zo'n '-isme' dat de mens reeds heeft bepaald en daardoor een van die grote verhalen waar Camus in zijn boek *De mens in opstand* voor waarschuwt?

Terecht of niet, deze sterke connotatie van Camus met het humanisme legt wel een van de interessantste onderdelen van zijn denken bloot. Camus thematiseert enerzijds de onwetendheid, de leegte, het gebrek aan zin en betekenis, anderzijds probeert hij daarin wel een menselijke waardigheid en medemenselijkheid te behouden. Hoe minimaal ook, zijn denken over de mens veronderstelt dus wel een zeker idee van subjectiviteit, van wat de mens is. Dit is problematisch, want voor Camus is nu juist het benoemen zelf problematisch. Camus heeft hiermee, ondanks zijn erkenning van de onmogelijkheid van theorieën en concepten om samen te vallen met de wereld, toch de mens benoemd en tot iets gemaakt. Hoe verhoudt zich dit dan tot die uitspraak dat de mens het enige wezen is 'dat weigert te zijn wat het is'?³

Dat Camus zelf ontkent een filosoof te zijn en daarbij ook de filosofische gebreken van zijn werk erkent, is voor de filosofische status van zijn teksten niet zo relevant. Wanneer we zijn werk filosofisch serieus nemen, toont zich namelijk een uiterst minimale maar originele (subject)filosofie die ook de filosofie zelf problematiseert. Camus is hierbij gespreksgenoot van Nietzsche en Dostojevski in een discours, waarin gezocht wordt naar een manier om de dood van God te boven te komen. Ja: God is dood, maar nee: dit betekent niet dat alles nu geoorloofd is. Nog voor de rede, de taal en de ideologie, nog voordat de mens weet wie of wat hij of zij is, ervaart de mens namelijk een vorm van moraliteit in de afwijzende ervaring, die zijn of haar wezen vormt.

Uitgangspunt van dit boek is dat Camus een schrijver is en daarom staat centraal wat Camus geschreven heeft. Wanneer ik het over Camus

heb, gaat het niet in de eerste plaats over de persoon Camus, hoewel de lijn tussen schrijver en persoon – vanwege zijn autobiografische en historische schrijven – dun is. Zo biedt dit boek onvermijdelijk ook inzicht in de biografie van Camus. Toch is Camus in dit boek in de eerste plaats een verzameling teksten en het zijn deze teksten die samen een filosofie veronderstellen. Bij het uithakken van deze filosofie zal ik deze hier en daar naast filosofische debatten en actuele maatschappelijke vraagstukken leggen, om te laten zien dat het filosofische gedachtegoed, ondanks of juist door het problematische aspect ervan, ook vandaag de dag nog zeer betekenisvol is. Daarmee hoop ik dat dit boek zowel interessant is voor diegenen die al bekend zijn met het werk van Camus, als voor nieuwe lezers. Waar Camus lange tijd uit de gratie was of als oubollig werd gezien door wie hem vroeger op de middelbare school heeft moeten lezen, merk ik vooral bij mijn eigen generatie een hernieuwde belangstelling voor zijn werk. Dit was voor mij dan ook een belangrijke reden om dit boek te schrijven.

De Frans-Algerijnse schrijver Albert Camus heeft altijd ontkend filosoof te zijn. Toch veronderstelt zijn veelzijdige oeuvre – romans, essays, toneelteksten, journalistieke stukken, redevoeringen en correspondenties – een onderliggend denken. Wat onderscheidt het denken van Camus? En wat kunnen we ermee in de 21^e eeuw?

In *De glimlach van de aarde* neemt filosoof Roel Meijvis de lezer mee op ontdekkingsreis door Camus' rijke oeuvre. In een even persoonlijk als deskundig essay laat Meijvis zien welke antwoorden de filosofie van Camus biedt op de vragen van onze tijd.

ISVW UITGEVERS



WWW.ISVW.NL